

§ 83. Поняття судової влади та її завдання

Судова влада — незалежна гілка державної влади, яка має захищати права і свободи громадян, інтереси держави і суспільства, забезпечувати додержання законності та справедливості шляхом застосування законів до конкретних життєвих ситуацій. Самостійна судова влада, яка діє незалежно від законодавчої і виконавчої влади, — одна з ознак правової держави. Суд, здійснюючи правосуддя, на засадах верховенства права забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави. Судова влада виступає в ролі арбітра, що вирішує спір незалежно від того, між ким цей спір виникає: між громадянами, громадянами і підприємствами, громадянами і державними чи громадськими організаціями, між громадянами і державою в цілому тощо.

Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Суди відповідно до ст. 6 Конституції є самостійною гілкою влади і діють незалежно від законодавчої і виконавчої влади. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Завданням правосуддя є:

всебічне зміцнення законності та правопорядку;

захист соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод громадян;

охорона закріплених у Конституції України політичної та економічної систем від будь-яких посягань;

захист прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань;

виховання громадян у дусі точного і неухильного виконання Конституції і законів України, до-тримання дисципліни праці, чесного ставлення до державного і громадського обов'язку, поваги до честі і гідності інших громадян;

запобігання злочинам та іншим правопорушенням;

виправлення та перевиховання осіб, які порушили закон.

Згідно з Конституцією (ст. 124) судочинство в Україні здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Судова система України встановлюється Конституцією України (розд. VIII і XII), Законами України: "Про судоустрій" від 7 лютого 2002 р., "Про статус суддів" від 15 грудня 1992 р., "Про судову експертизу" від 25 лютого 1994 р., "Про Конституційний Суд України" від 16 жовтня 1996 р., "Про Вищу Раду юстиції" від 15 січня 1998 р., "Про державну виконавчу службу" від 24 березня 1998 р.

Діяльність судів з розгляду і вирішення в судових засіданнях цивільних, господарських, адміністративних справ стосовно спорів про права і інтереси громадян, громадських об'єднань, підприємств, установ, організацій, а також кримінальних справ регламентована процесуальними нормами, що містяться, насамперед, у Цивільному процесуальному кодексі, Кримінально-процесуальному кодексі та Господарському процесуальному кодексі.

Засади здійснення правосуддя в Україні наступні.

Здійснення правосуддя виключно судами. Право-суддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. Участь народних засідателів і присяжних у здійсненні правосуддя є їхнім громадянським обов'язком.

Право на судовий захист. Усім суб'єктам право-відносин гарантується захист їх прав, свобод і законних інтересів незалежним і неупередженим судом, утвореним відповідно до закону. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у суді, на участь у розгляді своєї справи. Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи користуються в Україні правом на судовий захист нарівні з громадянами та юридичними особами Ук-раїни.

Рівність перед законом і судом. Правосуддя в Ук-раїні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від статі, раси, кольору шкіри, мови, політичних, релігійних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин.

Правова допомога при вирішенні справ у судах. Кожен має право користуватися правовою допомогою при вирішенні його справи в суді. Для надання правової допомоги при вирішенні справ у судах в Україні діє адвокатура. У випадках, передбачених законом, правову допомогу надають також інші особи. У випадках, передбачених законом, правова допомога надається безоплатно.

Гласність судового процесу. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації щодо результатів розгляду своєї судової справи. Розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, передбачених процесуальним законом. Учасники судового розгляду і інші особи, присутні на відкритому судовому засіданні, мають право робити письмові нотатки. Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, теле-, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання допускається з дозволу суду. Розгляд справи у закритому судовому засіданні допускається за рішенням суду у випадках, передбачених процесуальним законом.

Обов'язковість судових рішень. Судове рішення, яким закінчується розгляд справи у суді, ухвалюється іменем України і після набрання ним законної сили є обов'язковим до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, громадянами та юридичними особами на всій території України.

Право на оскарження судового рішення. Учасники судового процесу та інші особи у випадках і порядку, передбачених процесуальним законом, мають право на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення.

Колегіальний та одноособовий розгляд справ. Справи у судах першої інстанції розглядаються суддею одноособово, колегією суддів або суддею і народними засідателями, а у випадках, визначених процесуальним законом, - також судом присяжних. Розгляд справ в апеляційному, касаційному порядку, а також в інших випадках, передбачених законом, здійснюється судом колегіально у складі не менше трьох професійних суддів.

Самостійність судів і незалежність суддів. Суди здійснюють правосуддя самостійно. Судді при здійсненні правосуддя незалежні від будь-якого впливу, нікому не підзвітні і підкоряються лише закону. Органи та посадові особи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, громадяни та їх об'єднання, а також юридичні особи зобов'язані поважати незалежність суддів і не посягати на неї. Гарантії незалежності суддів забезпечуються заборонаю втручання в здійснення правосуддя, встановленням відповідальності на неповагу до суду та суддів, визначеними законом заходами забезпечення особистої безпеки суддів, їхніх сімей та майна тощо.

Недоторканність суддів. Недоторканність суддів і народних засідателів та присяжних на час виконання у суді їхніх обов'язків гарантується Конституцією України, Законом про статус суддів та іншими законами.

Незмінюваність суддів. Судді, обрані достроково, перебувають на посаді судді до досягнення ними шістдесяти п'яти років.

Державна мова судочинства. Згідно зі ст. 10 Закону України "Про судоустрій України" судочинство в Україні проводиться державною мовою. Застосування інших мов у судочинстві дозволяється у випадках і порядку, визначених законом. Відповідно до ст. 9 ЦПК України та ст. 19 КПК України судочинство проводиться українською мовою або мовою більшості населення певної місцевості.

Суддівське самоврядування. Для вирішення питань внутрішньої діяльності судів діє

суддівське самоврядування.

Судову систему України складають суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України. У системі судів загальної юрисдикції законодавство передбачає загальні суди і спеціалізовані суди (господарські суди, адміністративні суди, що утворюються в округах відповідно до Указу Президента України).

§ 84. Система судів загальної юрисдикції

Система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації (ст. 125 Конституції України). Територіальний принцип наближує суди до населення, а спеціалізація діяльності судів дає їм змогу зосередитися на окремих галузях законодавства (господарського, адміністративного), на специфічних правовідносинах, які розглядаються судами, і, отже, підвищувати кваліфікацію суддів і якість роботи судів.

До системи судів загальної юрисдикції належать:

місцеві суди;

апеляційні суди, Апеляційний суд України;

Касаційний суд України;

вищі спеціалізовані суди;

Верховний Суд України;

військові суди, які здійснюють правосуддя у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях.

Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди.

Єдність системи судів загальної юрисдикції забезпечується зокрема:

єдиними засадами організації та діяльності судів;

єдиним статусом суддів;

обов'язковістю для всіх судів правил судочинства, визначених законом;

забезпеченням Верховним Судом України однакового застосування законів судами загальної юрисдикції;

обов'язковістю виконання на території України судових рішень тощо.

Місцеві загальні суди. Місцевими загальними судами є районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди, а також військові суди гарнізонів. Місцевий суд складається з суддів місцевого суду, голови та заступника голови суду. У місцевому суді, в якому кількість суддів перевищує п'ятнадцять чоловік, може бути призначено більше одного заступника голови суду.

Загальні місцеві суди розглядають цивільні, трудові, сімейні, адміністративні та інші справи, а також кримінальні справи, за винятком тих, які віднесені законом до відання

інших судів. Ці суди вважаються основними тому, що вони є найближчими до населення і щороку вирішують сотні тисяч справ.

У складі загального місцевого суду працюють судді, консультанти, судові вихователі неповнолітніх, секретарі судових засідань, діловоди, завідувач канцелярії, секретарі-друкарки, працівники архіву, працівники бухгалтерії, господарської частини та ін.

У разі тимчасової відсутності (з причин хвороби, відпустки та ін.) голови суду виконання його обов'язків може бути покладено на заступника або одного із суддів цього суду.

Голова місцевого суду та його заступники призначаються на посаду з числа суддів строком на 5 років і звільняються з посади Президентом України за поданням Голови Верховного Суду України.

Секретарі судових засідань ведуть протоколи судових засідань, викликають учасників судового розгляду і свідків, забезпечують інформацію про справи для слухання. Секретарі суду ведуть діловодство по судових справах, зберігають справи, ведуть необхідні журнали й картки, забезпечують зберігання речових доказів по кримінальних справах, оформляють закінчені провадженням справи і здають їх до архіву. Безпосереднє керівництво діловодством покладається на завідувача канцелярії.

Консультанти місцевого суду надають допомогу суддям у підготовці справ до слухання.

Судові вихователі здійснюють комплекс заходів з виконання судових рішень щодо неповнолітніх та їхніх батьків (беруть участь у вихованні неповнолітніх та ін). Судовими вихователями можуть бути особи, які мають досвід роботи з неповнолітніми і вищу юридичну, педагогічну або психологічну освіту.

Апеляційними загальними судами є: апеляційні суди областей, апеляційні суди міст Києва та Севастополя, Апеляційний суд Автономної республіки Крим, військові апеляційні суди регіонів та апеляційний суд Військово-морських Сил України, а також

Апеляційний суд України.

У складі загальних апеляційних судів утворюються судові палати у цивільних справах та судові палати у кримінальних справах.

Апеляційний суд України діє у складі:

судової палати у цивільних справах;

судової палати у кримінальних справах;

військової судової палати.

Повноваженнями загальних апеляційних судів є:

розгляд справ в апеляційному порядку відповідно до процесуального закону;

розгляд у першій інстанції справ, визначених законом;

ведення та аналіз судової статистики вивчення і узагальнення судової практики;

надання методичної допомоги у застосуванні законодавства місцевим судом.

Апеляційний суд України розглядає справи, віднесені до його підсудності, в

апеляційному порядку.

В апеляційному суді діє президія апеляційного суду, до складу якої входять голова суду, його заступники, а також судді, обрані загальними зборами судів цього апеляційного суду. Президія апеляційного суду розглядає питання організації діяльності суду, затверджує персональний склад судових палат та вирішує інші організаційні питання.

У загальних апеляційних судах (крім Апеляційного суду України) діє суд присяжних, який утворюється для розгляду справ у першій інстанції.

Списки присяжних формуються спеціальними комісіями з представників суду, органів юстиції та відповідних рад за участю голів апеляційних судів. Ці списки затверджуються рішенням відповідних рад строком на чотири роки і переглядаються кожні два роки. Присяжними можуть бути громадяни, які постійно проживають на території тієї області, де діє суд присяжних, досягли 30-річного віку, є дієздатними, не мають судимості. Не можуть бути присяжними депутати усіх рівнів, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, нотаріуси і адвокати.

Касаційний суд України. Касаційний суд України діє у складі суддів, обраних на посаду безстроково, голови суду та його заступників.

У складі Касаційного суду України діють:

судова палата у цивільних справах;

судова палата у кримінальних справах;

військова судова палата.

У касаційному суді для вирішення організаційних питань діє президія. Президія формує за поданням голови суду склад судових палат. Голова Касаційного суду України призначається на посаду строком на п'ять років Президентом України. Голова Касаційного суду має першого заступника та заступників голови суду, які виконують обов'язки голів судових палат.

Касаційний суд України:

розглядає в касаційному порядку справи, віднесені до його підсудності, а також інші справи у випадках, визначених процесуальним законом;

веде та аналізує судову статистику, вивчає й узагальнює судову практику;

надає методичну допомогу у застосуванні законодавства судами нижчого рівня;

здійснює інші повноваження, передбачені законом.

Розгляд справ у Касаційному суді України здійснюється колегіями у складі не менш трьох суддів.

Верховний Суд України. Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі загальної юрисдикції. Верховний Суд України здійснює правосуддя, забезпечує однакове застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції.

Верховний Суд України:

розглядає у касаційному порядку рішення загальних судів у справах, віднесених до його підсудності процесуальним законом; переглядає в порядку повторної касації усі інші справи, розглянуті судами загальної юрисдикції в касаційному порядку; у випадках, передбачених законом, розглядає інші справи, пов'язані з виключними обставинами;

дає судам роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики;

звертається до Конституційного Суду України у випадках виникнення у судів загальної юрисдикції при здійсненні ними правосуддя сумнівів щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів;

веде та аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, знайомиться в судах з практикою застосування законодавства;

здійснює інші повноваження, передбачені законом.

Верховний Суд України очолює Голова Верховного Суду України.

До складу Верховного Суду України входять судді Верховного Суду України, обрані на посаду безстроково. Їх кількість встановлюється указом Президента України за поданням Голови Верховного Суду України, погодженим з Радою суддів України. Голова Верховного Суду України обирається Пленумом Верховного Суду строком на п'ять років шляхом таємного голосування. Голова Верховного Суду має першого заступника і заступників.

У складі Верховного Суду України діють:

Судова палата у цивільних справах;

Судова палата у кримінальних справах;

Судова палата у господарських справах;

Судова палата в адміністративних справах.

У складі Верховного Суду України діє також Військова судова колегія.

Для вирішення внутрішніх організаційних питань діяльності Верховного Суду України діє Президія Верховного Суду. Президія Верховного Суду, зокрема, затверджує персональний склад судових палат, розглядає питання фінансування та організаційного забезпечення діяльності Верховного Суду, розглядає питання роботи з кадрами тощо.

Судові палати Верховного Суду України:

здійснюють судочинство у справах, віднесених до їх відання;

аналізують судову статистику та вивчають судову практику;

готують проекти постанов Пленуму Верховного Суду України тощо.

Судова палата Верховного Суду України утворюється за рішенням Пленуму Верховного Суду України за поданням Голови Верховного Суду України. Судову палату Верховного Суду України очолює голова Судової палати, який організовує роботу відповідної Судової палати та формує колегії суддів для розгляду судових справ, головує в

судових засіданнях або призначає для цього суддів та ін.

Голова Судової палати Верховного Суду України призначається на посаду за рекомендацією Президії Верховного Суду України з числа суддів Верховного Суду України строком на п'ять років та звільняється з посади Пленумом Верховного Суду України шляхом таємного голосування.

Колегіальним органом Верховного Суду України є Пленум Верховного Суду, до складу якого входять усі судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх перші заступники, голова Касаційного суду України та голова Апеляційного суду України.

Пленум Верховного Суду України обирає на посаду та звільняє з посади Голову Верховного Суду, а також здійснює призначення та звільнення суддів з інших адміністративних посад у Верховному Суді; утворює судові палати Верховного Суду України, визначає їх кількісний склад, призначає голів судових палат та їх заступників; визначає кількісний склад суддів Президії Верховного Суду України та обирає їх; призначає на посаду та звільняє з посади секретаря Пленуму Верховного Суду; заслуховує інформації Голови Верховного Суду, голів судових палат Верховного Суду України, голів вищих спеціалізованих судів, Касаційного суду України та апеляційних судів щодо організації роботи судових палат та діяльності відповідних судів; дає роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства; приймає рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів; затверджує Регламент Пленуму Верховного Суду України тощо.

Засідання Пленуму Верховного Суду України є повноважним за умови присутності на ньому не менш як двох третин складу Пленуму. У роботі Пленуму Верховного Суду України беруть участь Голова Вищої ради юстиції, Генеральний прокурор України та Міністр юстиції України. Пленум Верховного Суду України складається за необхідністю, але не менш як один раз на три місяці. Постанови Пленуму підписуються головуючим на засіданнях Пленуму та секретарем Пленуму і публікуються в офіційному друкованому органі Верховного Суду. У ньому вміщуються також матеріали судової практики Верховного Суду.

При Верховному Суді діє Науково-консультативна рада. Вона утворюється з числа

висококваліфікованих фахівців у галузі права для попереднього розгляду проектів постанов Пленуму Верховного Суду щодо роз'яснення законодавства, надання висновків щодо проектів законодавчих актів та з інших питань діяльності Верховного Суду, підготовка яких потребує наукового забезпечення.

Господарські суди. Спеціалізованими судами в системі судів загальної юрисдикції, які покликані розглядати справи, що виникають з господарських правовідносин, приймати і переглядати рішення, є господарські суди.

Система господарських судів складається з місцевих господарських судів, які як правило, діють в кожній області, з апеляційних судів, які діють в м. Києві та в обласних центрах регіонів, що включають кілька областей, з Вищого господарського суду України.

Право звернутися з позовом до господарського суду мають підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземці), громадяни які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, а в окремих випадках, передбачених законодавчими актами України, мають право звертатись також державні та інші органи, громадяни, що не є суб'єктами підприємницької діяльності.

Переважна більшість справ, які розглядаються господарськими судами, — це справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів. Господарські суди розглядають також справи про банкрутство, вивчають та узагальнюють практику застосування законодавства; ведуть роботу, спрямовану на запобігання правопорушенням у сфері господарських відносин та ін. У 2000 р. господарські суди розглянули понад 157 000 справ і їх кількість з кожним роком зростає.

Місцеві господарські суди розглядають у першій інстанції усі справи, підвідомчі господарським судам. Справи у місцевих господарських судах розглядаються суддею одноособово, але залежно від категорії і складності справи її може бути розглянуто колегіально у складі трьох суддів.

Рішення місцевого господарського суду може бути переглянуте в апеляційному порядку апеляційним господарським судом колегією суддів у складі трьох суддів, а також у касаційному порядку Вищим господарським судом колегією суддів у складі не менш

трьох суддів.

Вищий господарський суд вивчає і узагальнює судову практику, надає методичну допомогу та рекомендаційні роз'яснення з питань застосування господарського законо-давства судам нижчого рівня. Вищий господарський суд знаходиться у м. Києві.

§ 85. Конституційний Суд України

Конституційний суд — особливий орган, єдиною або головною функцією якого є здійснення конституційного нагляду або конституційного контролю, тобто перевірка відповідності законів та інших нормативних актів конституції країни.

Така перевірка може здійснюватися:

всіма судами загальної юрисдикції (США, Аргентина, Данія, Мексика, Норвегія, Японія);

верховними судами країни (Індія, Канада, Ірландія, Швейцарія);

спеціальними конституційними судами (Росія, Австрія, ФРН, Італія, Туреччина).

Вперше конституційний суд було запроваджено в Австрії у 1920 р.

Встановлення Конституцією України і Законом України "Про Конституційний Суд України" від 16 жовтня 1996 р. єдиного органу конституційної юрисдикції — Конституційного Суду України має сприяти стабілізації і зміцненню конституційного ладу в Україні, утвердженню принципу верховенства права та найвищої юридичної сили

Конституції, прямої дії її норм, забезпеченню конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Конституційний Суд України складається з 18 суддів, які призначаються у рівній кількості (по шість) Президентом України, Верховною Радою та з'їздом суддів України строком на дев'ять років без права бути призначеними на повторний строк. Такий механізм призначення суддів Конституційного Суду України має сприяти утвердженню їх незалежності від будь-якої гілки влади у вирішенні конкретних справ. Голова Конституційного Суду України обирається самими суддями Конституційного Суду України із свого складу шляхом таємного голосування лише на один трирічний строк без права бути переобраним.

Широкі владні повноваження, якими наділений Конституційний Суд України, зумовлюють досить високі вимоги до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду України. Ними можуть бути лише громадяни України з великим життєвим досвідом, які на день призначення досягли 40-річного віку, мають вищу юридичну освіту і стаж роботи за фахом не менш як 10 років. До того ж, ці особи мають проживати в Україні протягом останніх 20 років і володіти державною мовою (ст. 148 Конституції України).

Конституційний Суд України разом з іншими судами складає третю гілку влади, незалежну від двох інших — законодавчої і виконавчої — та їм непідзвітну.

Однак правовий статус Конституційного Суду України має низку істотних особливостей порівняно з іншими судами. Він не входить до системи судів так званої загальної юрисдикції, які розглядають цивільні, кримінальні та інші справи. Найвищим судовим органом судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України.

Конституційний суд — це окремий, незалежний від судів загальної юрисдикції, єдиний в Україні орган конституційної юрисдикції. Він не може бути касаційною, апеляційною чи наглядовою інстанцією для судів загальної юрисдикції. Це означає, що до нього не можна звертатися зі скаргами на необґрунтованість рішень чи вироків, винесених судами. Функції Конституційного Суду України інші.

Процедура розгляду справ Конституційним Судом України суттєво відрізняється від

процедури розгляду справ судами загальної юрисдикції. Конституційний суд розглядає справи не в порядку звичайної судової процедури, передбаченої процесуальними кодексами, а за правилами конституційного судочинства відповідно до Конституції України, Закону України "Про Конституційний Суд України" та регламенту, затвердженого самим Конституційним Судом України.

Основними принципами діяльності Конституційного Суду України є:

верховенство права;

незалежність діяльності;

колегіальність;

рівноправність суддів;

гласність;

повний і всебічний розгляд справ;

обґрунтованість прийнятих рішень.

Повноваження Конституційного Суду України можна поділити на чотири групи. Перша з них охоплює повноваження, пов'язані з вирішенням питань щодо відповідності (конституційності) Конституції України законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України (насамперед, указів і розпоряджень), актів Кабінету Міністрів України (постанов і розпоряджень), правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Слід наголосити, що серед актів, які можуть розглядатися Конституційним Судом України щодо їх конституційності, немає актів міністерств і державних комітетів, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, а також рішень органів місцевого самоврядування. Їх законність перевіряється відповідно до встановленого порядку не Конституційним Судом України, а судами загальної юрисдикції.

Друга група повноважень Конституційного Суду стосується офіційного тлумачення Конституції та законів України з точки зору їх відповідності Конституції.

Третя група повноважень пов'язана із розглядом Конституційним Судом України справ щодо відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. Ідеться, зокрема, про підписані Україною міжнародні договори до їх ратифікації чи затвердження Верховною Радою України.

Нарешті, до четвертої групи повноважень Конституційного Суду України належить надання висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування та розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту відповідно до ст. 111 Конституції України.

Справи, у яких відкрито провадження, Конституційний Суд України розглядає по суті на своїх пленарних засіданнях. Для того, щоб пленарне засідання Конституційного Суду України було повноважним, у ньому повинно взяти участь не менше 12 суддів Конституційного Суду України, а його рішення та висновки вважаються прийнятими, якщо за них проголосувало не менше 10 суддів Конституційного Суду України, тобто більше половини його конституційного складу.

Суб'єктами звернень до Конституційного Суду України з питань, пов'язаних із першою групою його повноважень, можуть бути Президент України, не менш як 45 народних депутатів України, Верховний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим. Окремим громадянам право безпосереднього звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів Конституцією України не надано. Проте це не означає, що громадяни взагалі позбавлені можливості порушувати зазначені питання перед

Конституційним Судом України. Громадяни можуть робити це опосередковано — через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, головна функція якого полягає у здійсненні парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Коло суб'єктів звернень до Конституційного Суду України з питань, пов'язаних з другою групою його повноважень Конституцією України не визначається, з чого можна зробити висновок, що воно практично не є обмеженим. Інакше кажучи, за офіційним тлумаченням Конституції України та законів України до Конституційного Суду України можуть звертатися всі державні органи та органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, окремі громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи. Підставами для такого звернення можуть бути: неоднозначне сприйняття тих чи інших положень Конституції або законів органами законодавчої, виконавчої чи судової влади, що спричиняє істотні відмінності у практиці їх застосування; потреба в роз'ясненні окремих положень Конституції України щодо прав і свобод людини і громадянина у випадках, коли суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що ці положення тлумачаться органами державної влади неправильно, внаслідок чого його права і свободи зазнають утиску.

Право звертатися до Конституційного Суду України з питань, пов'язаних із третьою групою його повноважень, мають Президент і Кабінет Міністрів України, а з питань, що стосуються четвертої групи цих повноважень, — Верховна Рада України.

Обмеження кола суб'єктів звернень до Конституційного Суду України з питань, пов'язаних з третьою групою його повноважень, цілком виправдане. Адже міжнародні договори укладаються, як правило, главою держави — Президентом України та органами виконавчої влади, насамперед, Урядом. Ними ж вони і виконуються.

Обмеження кола суб'єктів звернень до Конституційного Суду України з питань, що стосуються четвертої групи його повноважень, Верховною Радою цілком зрозуміле. Процедуру імпічменту ініціює згідно зі ст. 111 Конституції Верховна Рада України. Вона ж проводить розслідування і розгляд справ щодо імпічменту. Тому логічно, що для прийняття об'єктивного рішення вона має одержати висновок Конституційного Суду України про дотримання конституційної процедури імпічменту.

Проведення у зверненнях, які надійшли до Конституційного Суду України,

здійснюється відповідно до Закону України "Про Конституційний Суд України" та затвердженого ним регламенту.

За результатами розгляду справ щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента, Кабінету Міністрів України та Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституційний Суд України приймає рішення, яким може визнати неконституційним правовий акт у цілому або в окремій його частині. Підставою для визнання неконституційними правових актів у цілому або їх окремих положень може бути невідповідність актів або їх частин Конституції України, порушення встановленої Конституцією процедури їх розгляду тощо.

Рішеннями Конституційного Суду України оформлюються також результати розгляду справ з питань офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Рішення Конституційного Суду України є обов'язковими до виконання на всій території України, вони є остаточною і не можуть бути оскаржені до будь-якого іншого державного органу України та будь-яких міжнародних інституцій.

У справах із питань про відповідність Конституції України чинних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, а також про додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справ про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту Конституційний Суд України дає висновки.

Рішення і висновки Конституційного Суду України підлягають офіційному оприлюдненню негайно після їх підписання суддями Конституційного Суду України. Вони мають бути опубліковані у друкованому органі Конституційного Суду України — "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях.

§ 86. Статус суддів України

Правовий статус суддів регулюється Конституцією України (розд. VIII), Законом України "Про статус суддів", іншими законами. Судді є посадовими особами державної влади, які в конституційному порядку наділені повноваженнями здійснювати правосуддя і

виконувати на професійній основі в судах свої обов'язки. Як носії судової влади вони здійснюють правосуддя незалежно від законодавчої та виконавчої влади.

Право на зайняття посади судді місцевого загального суду, а також місцевого господарського суду має громадянин України, який не молодший 25 років, має вищу юридичну освіту, стаж роботи у галузі права не менше трьох років, проживає в Україні не менше 10 років і володіє українською мовою. Право на зайняття посади судді апеляційного суду має громадянин України, який не молодший 30 років, має вищу юридичну освіту, стаж роботи у галузі права не менше п'яти років, в тому числі не менше як три роки на посаді судді, і володіє українською мовою. Додаткові вимоги до окремих категорій суддів щодо стажу, віку та їх професійного рівня встановлюються законом. Суддями спеціалізованих судів можуть бути особи, які мають фахову підготовку з питань юрисдикції цих судів. Ці судді здійснюють правосуддя лише у складі колегій судів. Необхідною умовою для зайняття посади судді будь-якого суду є складання кваліфікаційного екзамену. Ця вимога не поширюється лише на осіб, які мають стаж роботи на посаді судді 11 років. Не може бути суддею особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Суддя не може бути народним депутатом, належати до політичних партій, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати будь-які інші оплачувані посади або виконувати іншу оплачувану роботу, окрім викладацької, наукової та творчої діяльності.

Перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років здійснюється Президентом України. Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обираються Верховною Радою України безстроково.

Судді є недоторканими і незалежними. Недоторканість поширюється на службові та приватні приміщення суддів, їхнє листування, засоби зв'язку і документи. Суддів усіх рівнів не можна без згоди Верховної Ради України затримати чи заарештувати до винесення обвинувального вироку судом.

При здійсненні правосуддя судді зобов'язані дотримуватися Конституції та законів України, забезпечувати повний, всебічний та об'єктивний розгляд справ з дотриманням встановлених законом строків.

Виняткове призначення суду — органу, що має стверджувати справедливість у суспільстві, — може бути здійснене лише за умов високої моральності, чесності, безкорисливості й професіоналізму суддів.

§ 87. Цивільно-процесуальне право

Цивільно-процесуальне право — це галузь права, яка регулює порядок розгляду і вирішення судом цивільних справ. У порядку цивільного судочинства розглядаються справи із спорів, що виникають з цивільних, сімейних, трудових правовідносин, справи, що виникають з адміністративно-правових відносин, і справи окремого провадження.

До таких належать справи про порушення умов договору між громадянами, про розподіл майна, витребування майна з чужого незаконного володіння, справи про відшкодування збитків, заподіяних шкодою, справи щодо захисту честі, гідності й ділової репутації, справи про розлучення, стягнення аліментів, справи про поновлення на роботі та ін.

Справи, що виникають з адміністративно-правових відносин, можуть бути пов'язані зі скаргами на дії органів і посадових осіб у зв'язку із накладенням адміністративних стягнень, порушеннями у стягненні податків; на відмову в реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності; на відмову в реєстрації громадських організацій і партій, на бездіяльність державного виконавця, на неправильності в списках виборців та ін.

Справи окремого провадження пов'язані із захистом інтересів громадян, що охороняються законом: про встановлення неправильності запису в актах громадянського стану; про оскарження нотаріальних дій або відмову у вчиненні їх; про встановлення стажу роботи; про визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним, про усиновлення дітей та ін.

Цивільні справи в судах розглядаються, як правило, за заявою особи (позивача) шляхом подання до суду позовної заяви. Сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач. Сторонами можуть виступати громадяни, підприємства, організації.

Позовна заява повинна містити:

назву суду, до якого подається заява;

точну назву позивача і відповідача, їх місце про-живання або знаходження;

зміст позовних вимог;

виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги;

зазначення доказів, що стверджують позов;

зазначення ціни позову;

підпис позивача із зазначенням часу подання за-яви.

Позови, як правило, пред'являються в суд за місцем проживання відповідача. Позови про стягнення коштів на утримання (аліменти), про встановлення батьківства, про поновлення на роботі, позови, що впливають з автор-ського права, права на відкриття, винахід, позови про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, можуть по-даватися також за місцем проживання позивача. Позови про право на будівлю, про виключення майна з опису належить пред'являти за місцем знаходження цього майна.

Цивільна справа розглядається в судовому засіданні з обов'язковим повідомленням осіб, які беруть участь у справі. При цьому суд заслуховує пояснення сторін, по-кази свідків, висновки експертів, знайомиться з пись-мовими доказами, оглядає речові докази. У судовому засі-данні провадяться судові дебати, під час яких надається слово позивачеві та його представникові, а потім відпо-відачеві та його представникові. Після судових дебатів суд іде до нарадчої кімнати, де приймає рішення. Рішення повинно бути законним і обґрунтованим.

Рішення місцевого суду може бути оскаржене в апеляційному порядку протягом одного місяця після проголошення рішення. При розгляді справи в апеляційній інстанції суд перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції, може встановлювати нові факти, досліджувати нові докази тощо.

Суд в апеляційному провадженні, зокрема, має право:

постановити ухвалу про відхилення апеляційної скарги;

постановити ухвалу про скасування рішення суду першої інстанції і направити справу на новий розгляд;

змінити або ухвалити нове рішення.

Сторони мають право оскаржити також рішення апеляційної інстанції у зв'язку з порушенням матеріального чи процесуального права. Під час розгляду справи в касаційному порядку суд перевіряє правильність застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права. Разом з тим, суд касаційної інстанції не вправі встановлювати нові факти, вирішувати питання про достовірність або недостовірність доказів.

Основним джерелом цивільно-процесуального права є Цивільний процесуальний кодекс України, прийнятий у 1963 р. У зв'язку з суспільно-політичними та економічними змінами до цього Кодексу внесені численні зміни і доповнення.

У шести розділах Кодексу регламентуються процедури, пов'язані з наступним:

визначенням складу суду, підвідомчістю цивільних справ, письмовими та речовими

доказами, показаннями свідків, призначенням експертизи, судовими витратами, процесуальними строками;

статусом осіб, які беруть участь у справі, їхніми правами і обов'язками;

порядком провадження справ у суді першої інс-танції (у місцевому суді);

процедурами перегляду судових рішень в апеляційній і касаційній інстанціях, переглядом рішень, що набрали законної сили у зв'язку з нововиявленими та винятковими обставинами;

виконанням судових рішень.

§ 88. Кримінально-процесуальне право

Кримінально-процесуальне право — це галузь права, норми якої визначають порядок провадження у криміналь-них справах.

Ці норми встановлюються з метою забезпечення охорони прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, що беруть участь у кримінальному процесі, а також з метою швидкого і повного розкриття злочинів, викриття винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнений до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

Гуманістичні принципи кримінального процесу закріплені в Конституції України (ст. 29, 62, 63), проголошені в таких міжнародних документах: Загальній декларації прав людини (1948 р.), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.), Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання (1948 р.).

За Конституцією України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у передбаченому законом порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, який набув законної сили.

Закон забороняє домагання показань обвинуваченого та інших осіб, що беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів. Суддя зобов'язаний до першого допиту обвинуваченого та підсудного роз'яснити їм право мати захисника. Обов'язкова участь захисника передбачена у справах щодо осіб у віці до 18 років, осіб з психічними чи фізичними вадами, у випадках, коли санкція статті, за якою звинувачується особа, передбачає довічне ув'язнення.

Стадіями кримінального судочинства є:

порушення кримінальної справи;

досудове розслідування кримінальної справи;

віддання обвинуваченого до суду;

судовий розгляд справи;

апеляційне провадження у справі;

касаційне провадження у справі;

виконання вироку;

перегляд судових рішень у порядку виключного провадження.

Порядок здійснення кримінального судочинства визначається Кримінально-процесуальним кодексом України, у якому в систематизованому вигляді викладено норми, що визначають порядок порушення кримінальної справи, проведення дізнання і попереднього слідства, розгляду справи у суді та виконання вироку.

Держава гарантує захист здоров'я, честі, гідності, житла, майна державних виконавців і членів їхніх сімей від злочинних посягань та інших протиправних дій. Образа державного виконавця, опір, погроза, насильство та інші дії, які перешкоджають виконанню покладених на нього обов'язків, тягнуть за собою встановлену законом відповідальність.

§ 89. Державна виконавча служба

Виконання рішень судів та інших державних органів згідно із Законом України "Про державну виконавчу службу" від 24 березня 1998 р. покладається на державну виконавчу службу. Завданням державної виконавчої служби є своєчасне, повне і неупереджене примусове виконання рішень, передбачених законом. Органами державної виконавчої служби є: Департамент державної виконавчої служби Міністерства юстиції України, відділ державної виконавчої служби Головного управління юстиції в Автономній Республіці Крим, відділи державної виконавчої служби обласних, районних і міських управлінь юстиції.

Управління юстиції контролюють діяльність відповідних відділів державної виконавчої служби; організують професійну підготовку та атестацію державних виконавців; розглядають скарги на дії державних виконавців; заохочують за успіхи у роботі й накладають стягнення за порушення трудової дисципліни; здійснюють матеріально-технічне забезпечення державної виконавчої служби.

Державними виконавцями є начальник, заступник начальника, старший державний виконавець районного, міського (міста обласного значення), районного у місті відділу державної виконавчої служби. Державні виконавці є державними службовцями, які здійснюють примусове виконання рішень у порядку, передбаченому законом. Державні виконавці зобов'язані сумлінно виконувати службові обов'язки, не допускати в своїй діяльності порушень прав громадян та юридичних осіб.